Tahayyülden Hakikate: İrade ve İlliyetin Fıkhı

Âlem-i Misâl'den Sünnetullah'a İnsanın Ontolojik Köprü Rolü

Yusuf Canbulat | 10.04.2026

NotebookLM

İnsanlığın Ontolojik Köprü Rolü

Tüm insanlık, ontolojik bir boyut olan Âlem-i Misâl ile Şehadet Âlemi arasında köprü kuran yegâne fâildir. Soyut hayallerin nesnel gerçekliğe dönüşmesi rastgele bir süreç değil, katı bir mühendisliktir.

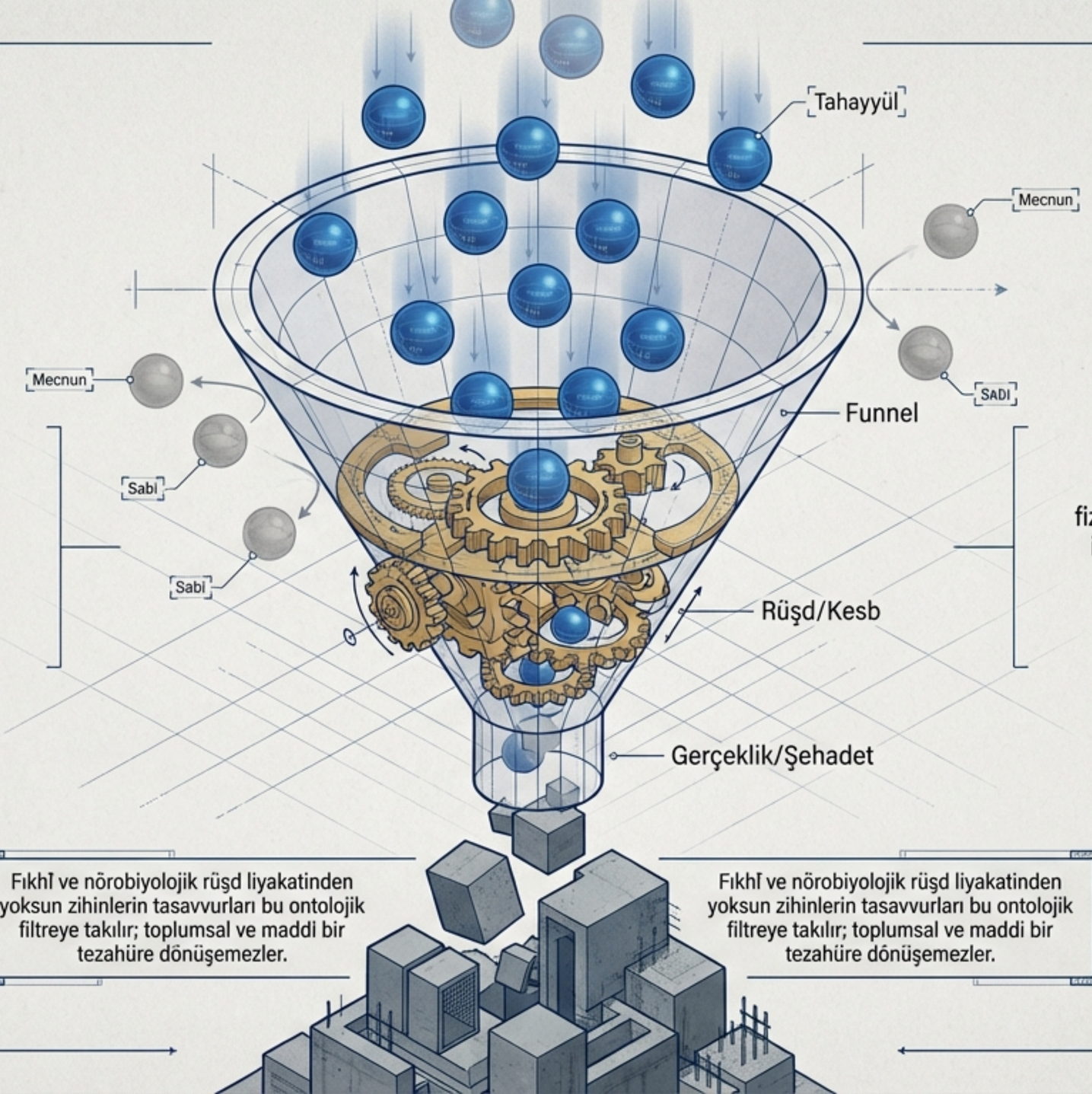

Bu dönüşüm; Sünnetullah'ın fiziksel, mantıksal ve sosyolojik illiyet (nedensellik) yasalarına mutabık bir esbâb (nedenler) inşasını zorunlu kılar.

Fıkhî ve nörobiyolojik rüşd liyakatinden yoksun zihinlerin tasavvurları bu ontolojik filtreye takılır; toplumsal ve maddi bir tezahüre dönüşemezler.

Fıkhî ve nörobiyolojik rüşd liyakatinden yoksun zihinlerin tasavvurları bu ontolojik filtreye takılır; toplumsal ve maddi bir tezahüre dönüşemezler.

NotebookLM

Hakikatin Katmanları: Karşılaştırmalı Epistemoloji

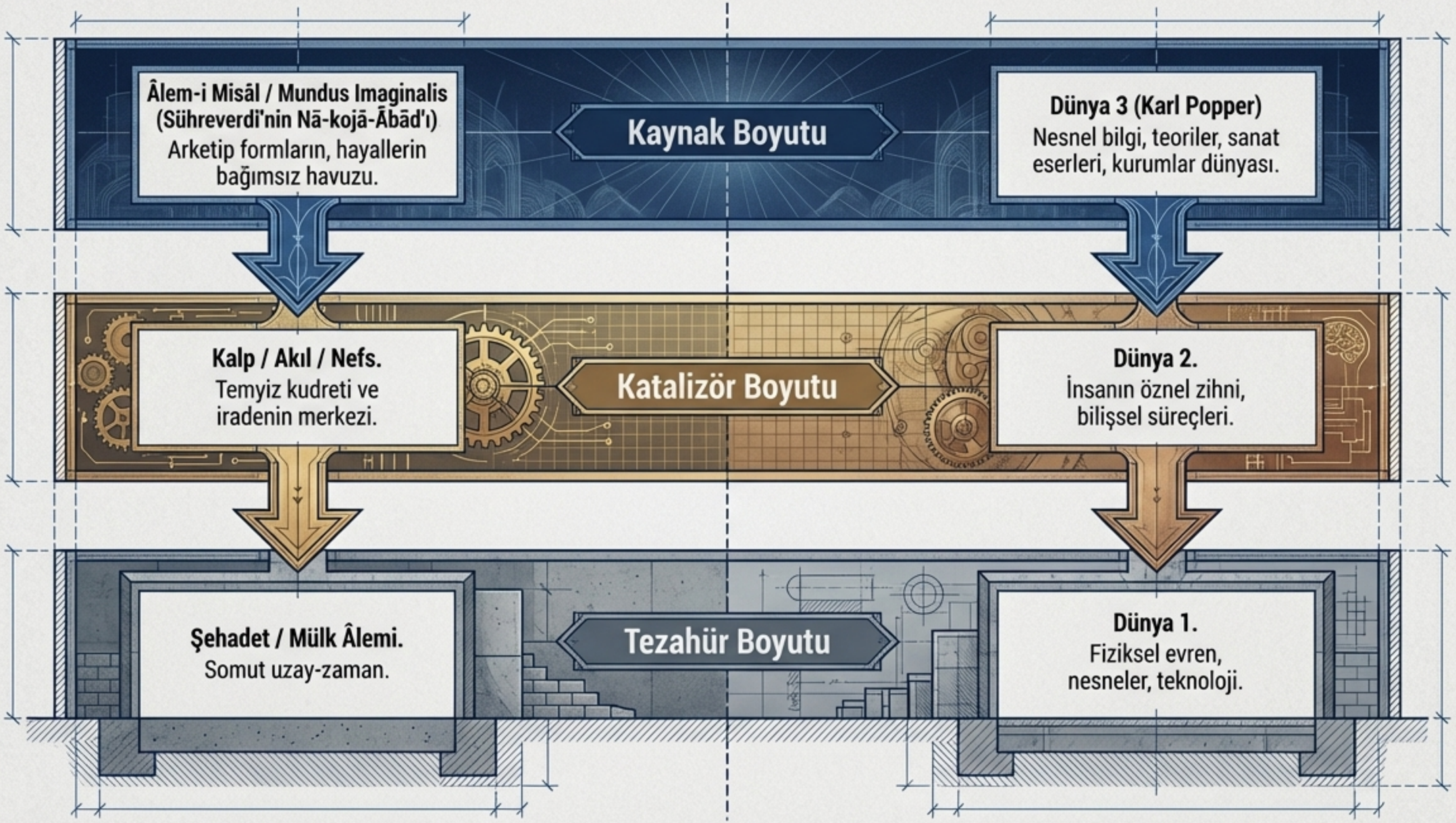

NotebookLM

Eylemin Motoru: Mâtürîdî Kelâmında ‘Kesb’ ve ‘Halk’

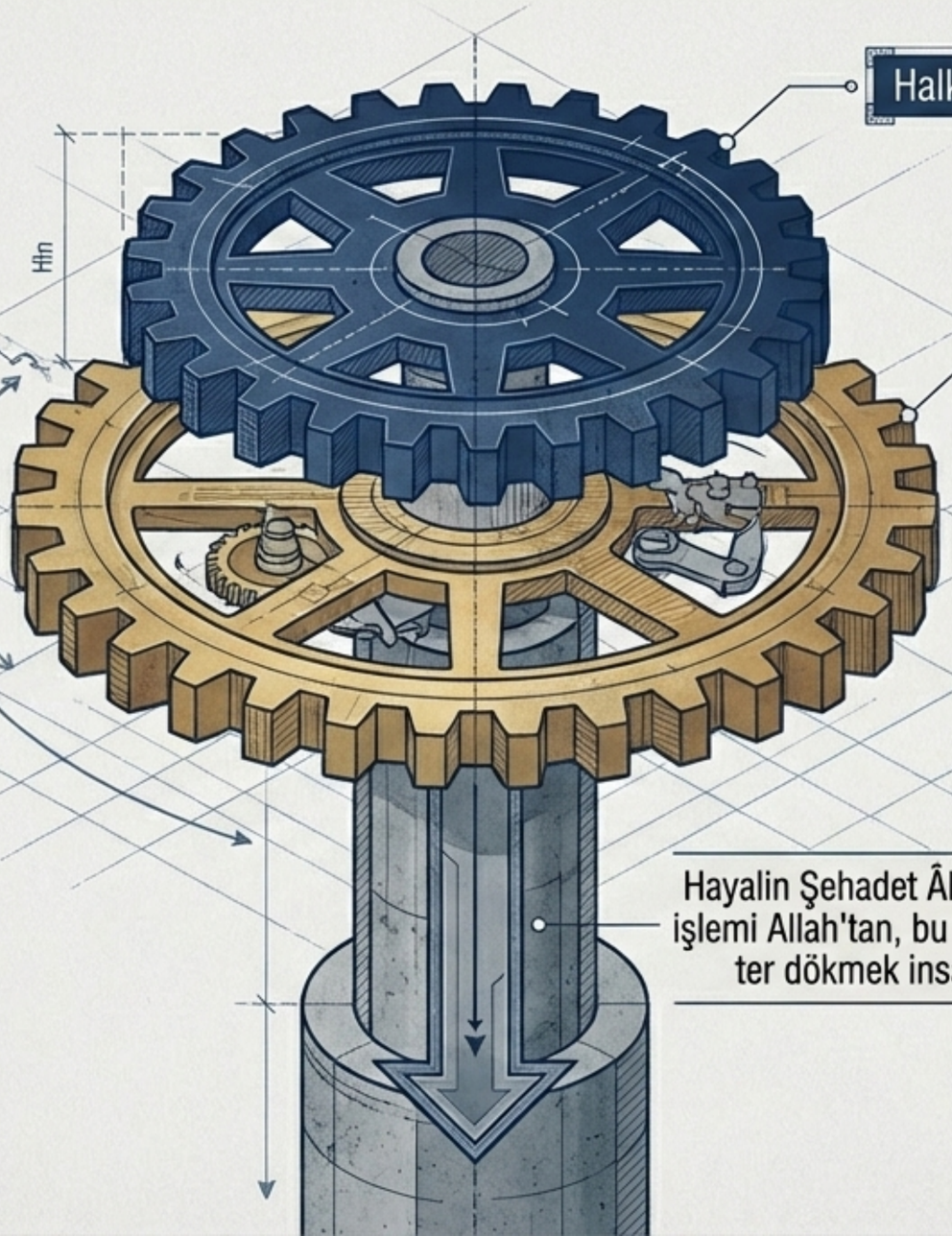

Halk (Yaratma)

Mutlak surette Allah'a aittir. Eylemi yokluktan varlığa çıkaran, vasıtasız ve aletsiz işleyen ilahi kudrettir.

Kesb (Kazanma)

İnsanın cüz'î iradesiyle yöneldiği ihtiyarî fâllliktir. Vasıtalıdır; ancak esbâb-ı zâhiriyye (görünen nedenler ve aletler) kullanılarak işler.

Hayalin Şehadet Âlemine inmesi için yaratma işlemi Allah'tan, bu yolda esbâba tevessül edip ter dökmek insandan (Kâsib) beklenir.

NotebookLM

Fizik ve Toplumun Anayasası: Sünnetullah

Sünnetullah (Âdetullah); evreni devam ettiren, deterministik olmayan ancak muazzam tutarlılık arz eden kanunlar bütünüdür.

Doğa Yasaları

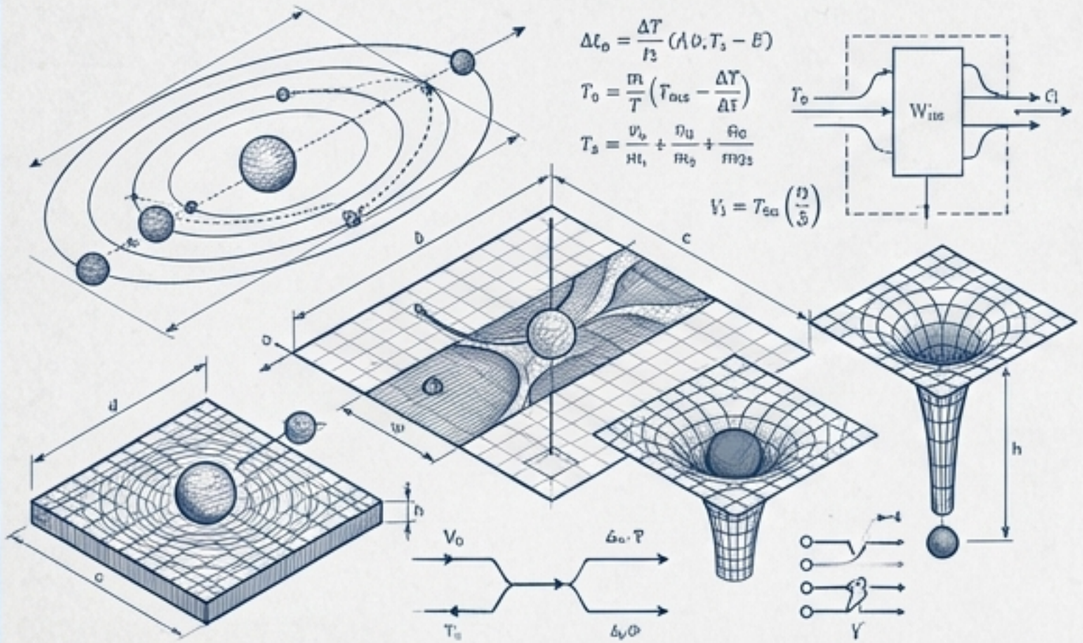

Astrofiziksel yörüngeler, termodinamik dengeler, yerçekimi ve biyokimyasal kurallar. Hayal, fiziği yenemez; ona uyum sağlamalıdır.

Sosyolojik İlliyet

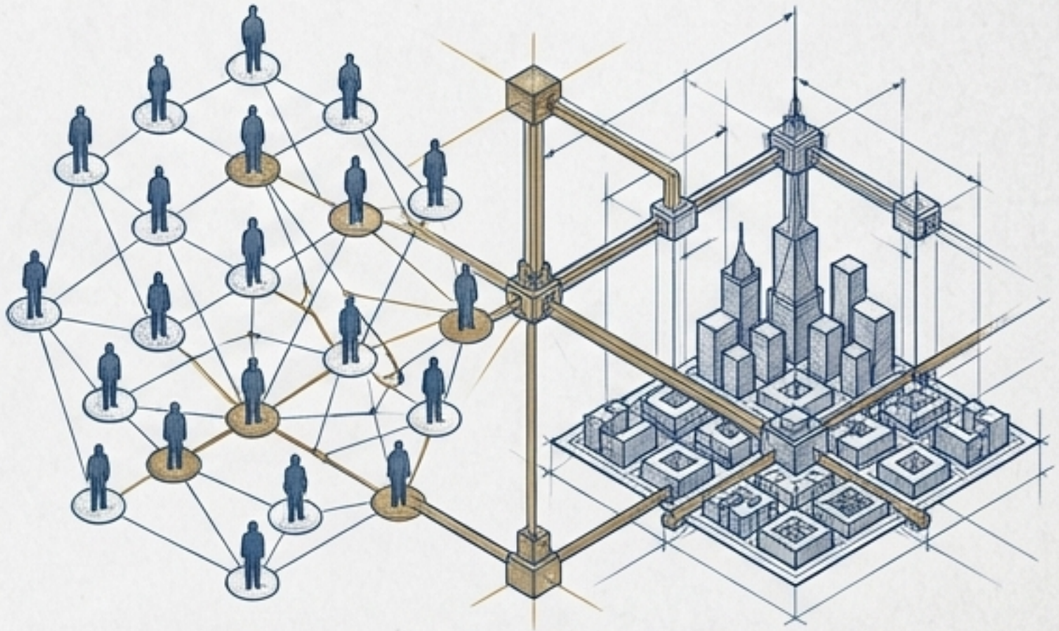

İbn Haldun'un Mukaddime'sindeki "Umran" yasaları. Toplumların doğuşu, devletlerin tesadüflerle değil, katı tarihsel asabiyet ve nedensellik bağlarıyla kurulması.

"Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez." (Er-Ra'd Suresi, 13/11)

NotebookLM

Ontolojik Filtre: Ehliyet, Temyiz ve Rüşd

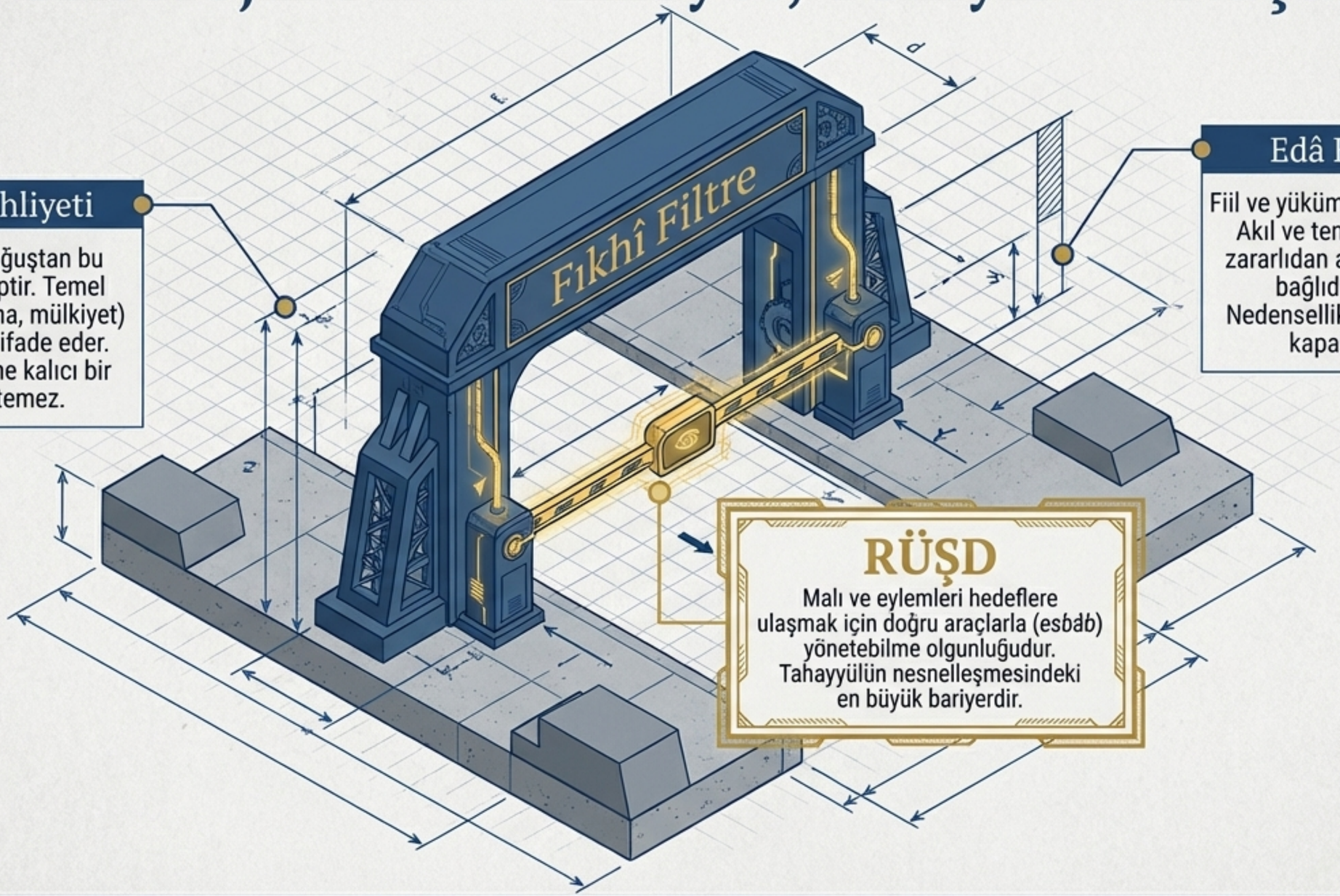

Vücub Ehliyeti

Her insan doğuştan bu liyakate sahiptir. Temel haklara (yaşama, mülkiyet) sahip olmayı ifade eder. Pasiftir. Evrene kalıcı bir form üretemez.

Edâ Ehliyeti

Fiil ve yükümlülük ehliyetidir. Akıl ve temyiz (faydalıyı zararlıdan ayırma) şartına bağlıdır. Aktiftir. Nedensellik ağlarını örme kapasitesidir.

RÜŞD

Malı ve eylemleri hedeflere ulaşmak için doğru araçlarla (*esbâb*) yönetebilme olgunluğudur. Tahayyülün nesnelleşmesindeki en büyük bariyerdir.

NotebookLM

Hata Ayıklama Matrisi: İlliyet Filtresine Takılanlar

> *"Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, rüşde erinceye kadar çocuktan ve akıllanıncaya kadar deliden."* (Sünen-i Ebû Dâvûd)

Zümre	Eksiklik (Hata Kodu)	Ontolojik Sonuç
Nâim (Uyuyan)	Beden (Dünya 1) kontrolü kapalı.	Ruh Âlem-i Misâl'de vizyonlar görse de, iradi bir fiziksel kesb üretemez.
Sabi (Çocuk)	Bilişsel olgunluk (rüşd) eksik.	Hayal gücü sınırsızdır, fakat mimari/sosyolijik Sünnetullah'ı kuracak mantıksal ardışıklık yeteneği yoktur.
Mecnun (Akıl Hastası)	Temyiz kudreti ve gerçeklik algısı kayıp.	Hayal gücü fanteziye (tawah'hum) dönüşür. İmgeler rasyonalize edilemez ve nesnelleşemez.

NotebookLM

Gerçekliğin Sosyolojik İnşası

İçselleştirme (Internalization)

Kurumlaşan gerçekliğin yeni nesillerin zihnine nesnel (Dünya 3) bir bilgi olarak geri aktarılması.

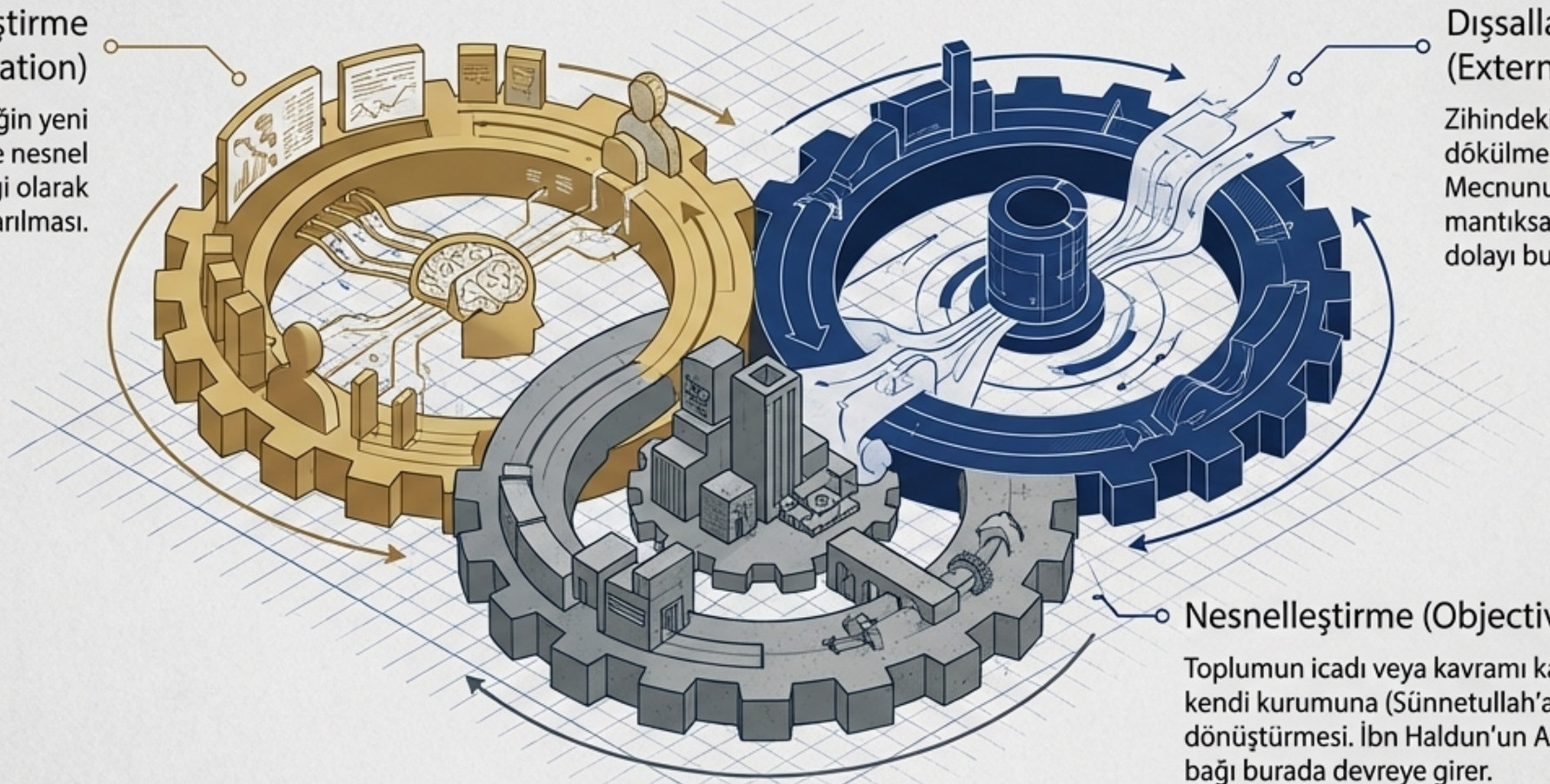

Dışsallaştırma (Externalization)

Zihindeki hayalin eyleme dökülmesi. Sabi ve Mecnunun eylemleri mantıksal tutarsızlıktan dolayı bu ilk adımı geçemez.

Nesnelleştirme (Objectivation)

Toplumun icadı veya kavramı kabul edip kendi kurumuna (Sünnetullah'a) dönüştürmesi. İbn Haldun'un Asabiyet bağı burada devreye girer.

Hayallerin sosyolojik illiyeti, öznelerarası uzlaşı ve katı bir toplumsal mühendislik gerektirir.

NotebookLM

Biyopsikososyal Bariyer: “Nâsiye” ve Beynin Mimarisi

Prefrontal Korteks (PFC)

Karar verme, nedensellik (illiyet) kurma, dürtü kontrolü ve planlama merkezi.

Kur’an-ı Kerim'de yalanlama ve planlama merkezi olarak geçen “Nâsiye” (Alın/Perçem) bölgesi.

Soyutu somuta döken nörolojik donanım.

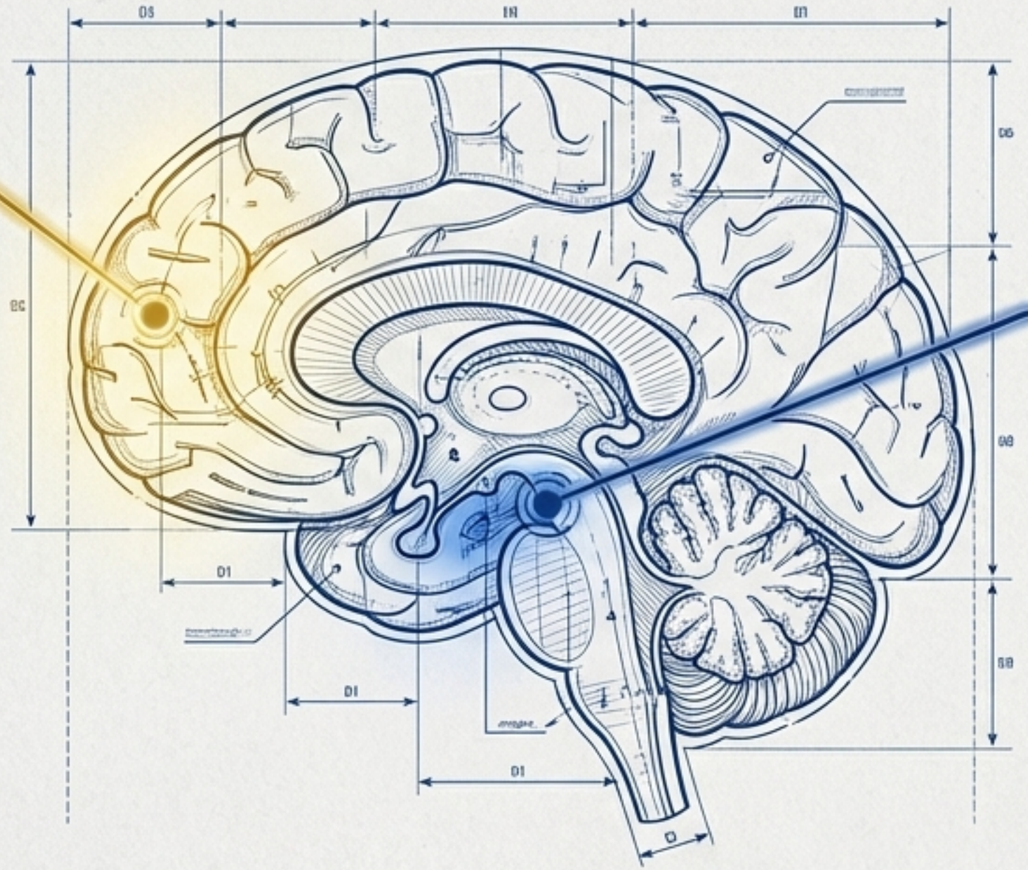

Amigdala

Duygu, korku, hayal ve arzuların üretildiği limbik sistemin merkezi. Güçlü bir Âlem-i Misâl alıcısıdır, ancak mantıksal filtrelemesi yoktur.

Fıkhın “Rüşd” dediği liyakat, amigdalanın ürettiği tahayyüllerin, prefrontal korteksin mantıksal mühendisliğiyle denetlenmesi sanatıdır.

NotebookLM

Nörobiyolojik Filtredeki Arızalar

Sabi (Çocukluk Evresi)

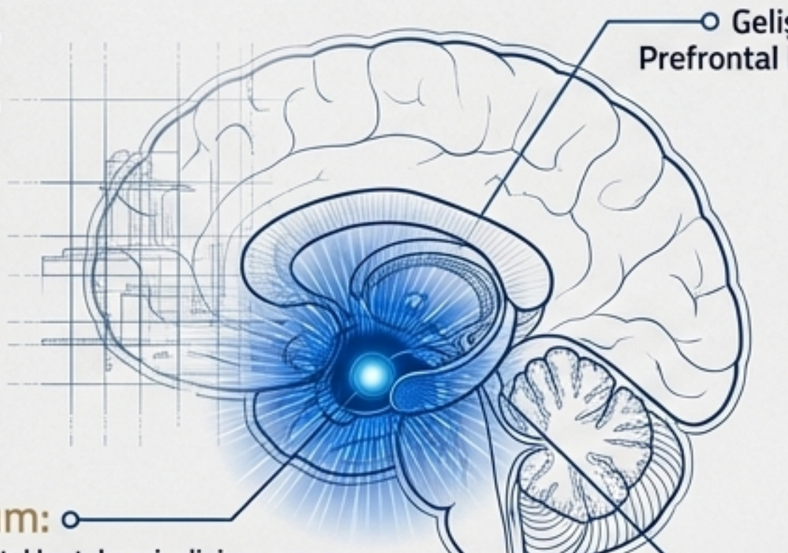

Durum:
Prefrontal korteks miyelinizasyonunu (gelişimini) yirmili yaşlara kadar tamamlamamıştır. Amigdala çok güçlüdür.

Sonuç:
Hayal gücü devasa boyuttadır ancak bu vizyonları ampirik bir hedefe yöneltecek, risk hesaplayacak ve uzun vadeli planlar (esbâb) yapacak kortikal donanım henüz yetersizdir.

Mecnunluk (Psikoz)

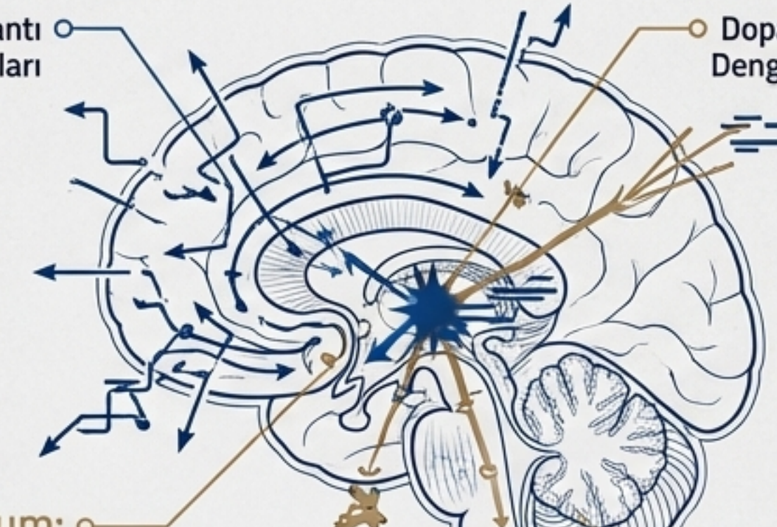

Durum:
Prefrontal kortekste lezyonlar veya dopaminerjik dengesizlikler mevcuttur.

Sonuç:
Âlem-i Misâl'in sembollerine kontrolsüzce (temyizsiz) maruz kalma yaşanır. Temyizi kaybeden zihin nedensellik zincirini kuramaz; üretilen hayaller fizlkselleşemez.

NotebookLM

Tarihsel İlliyet Haritası: İstanbul'un Fethi

1
Tahayyül / Dünya 3

Vizyon

Üçüncü Roma'yı fethetme vizyonu salt mistik bir hayal değil, Âlem-i Misâl'den çekilen nesnel bir hedefti.

2
Kesb ve Sünnetullah

Mühendislik

Mistik dualarla surları yıkmak yerine; Macar Orban'a termodinamik yasalara uygun Şahi topları döktürdü. Lojistik illiyeti sağlamak için Rumeli Hisarı'nı inşa etti ve gemileri karadan karadan yürüttü.

3
Şehadet / Dünya 1

Hakikat

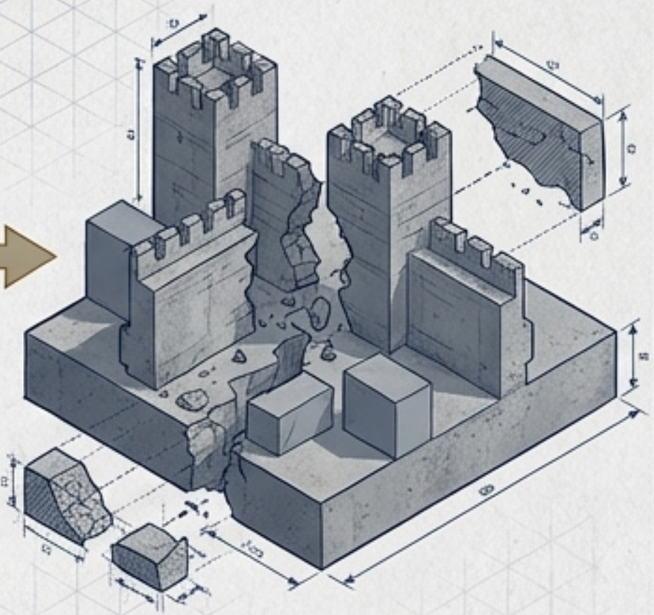

Vizyon, katı fiziksel esbâb inşası (Kesb) ile buluştuğunda Şehadet âleminde kalıcı bir gerçekliğe (Fetih) dönüştü.

NotebookLM

İlahi Vizyonlar ve Sembolik Eylem (Kesb)

Hz. Musa

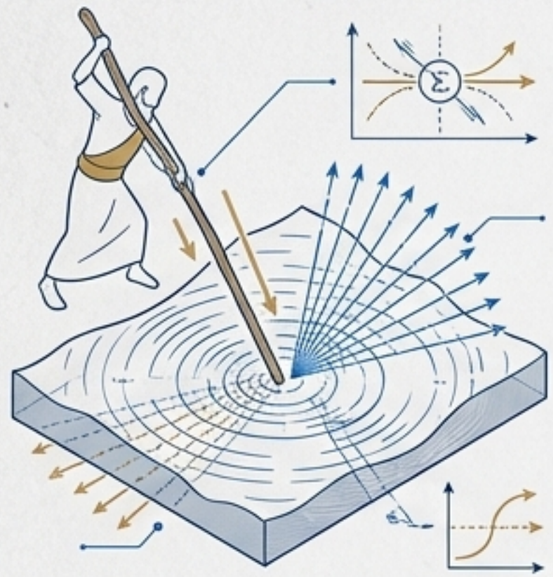

Denizi yarmak için mucize beklemedi; ilahi emre uyarak asasını fiziksel olarak suya vurdu (Kinetik nedensellik eylemi).

Hz. İbrahim

Ölülerin dirilişini anlamak için, kuşları fiziksel olarak parçalara ayırıp dağlara dağıttı. (Gözlem ve fiziksel müdahale).

Hz. Süleyman

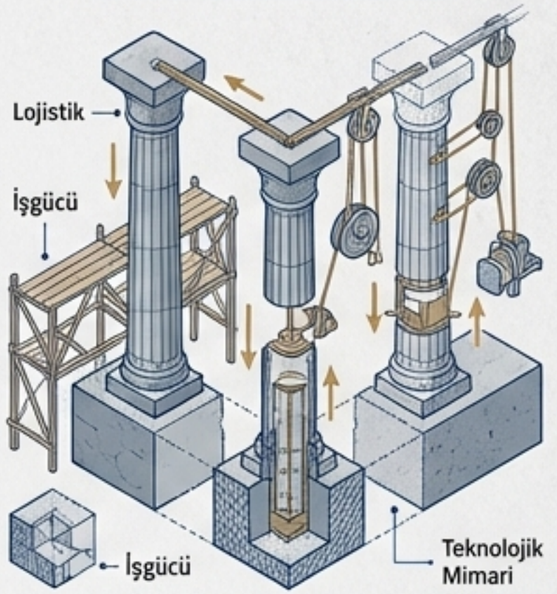

Devleti soyut dualarla değil; muazzam bir teknolojik mimari, lojistik ve işgücü inşası ile kurdu.

Peygamberler dahi, ilahi vizyonları Dünya'ya indirirken Sünnetullah'a uygun **somut eylemler (esbâb)** ortaya koymak zorundaydı. İlliyet ve irade olmaksızın mucize tecelli etmez.

NotebookLM

Sentez: Tam Dengeli Halife Formülü

Bâtını Hikmet

İlham, Tahayyül, Tasavvuf

(Âlem-i Misâl / Dünya 3)

Kalbi masivadan arındırıp göklerden ilham alabilme yetisi.

Tevakkuf ve Vakar

Hayal etmek başlangıç, Sünnetullah'ın nedensellik yasaları matbaasında ter dökerek basmak ise o hayale vücut vermektir.

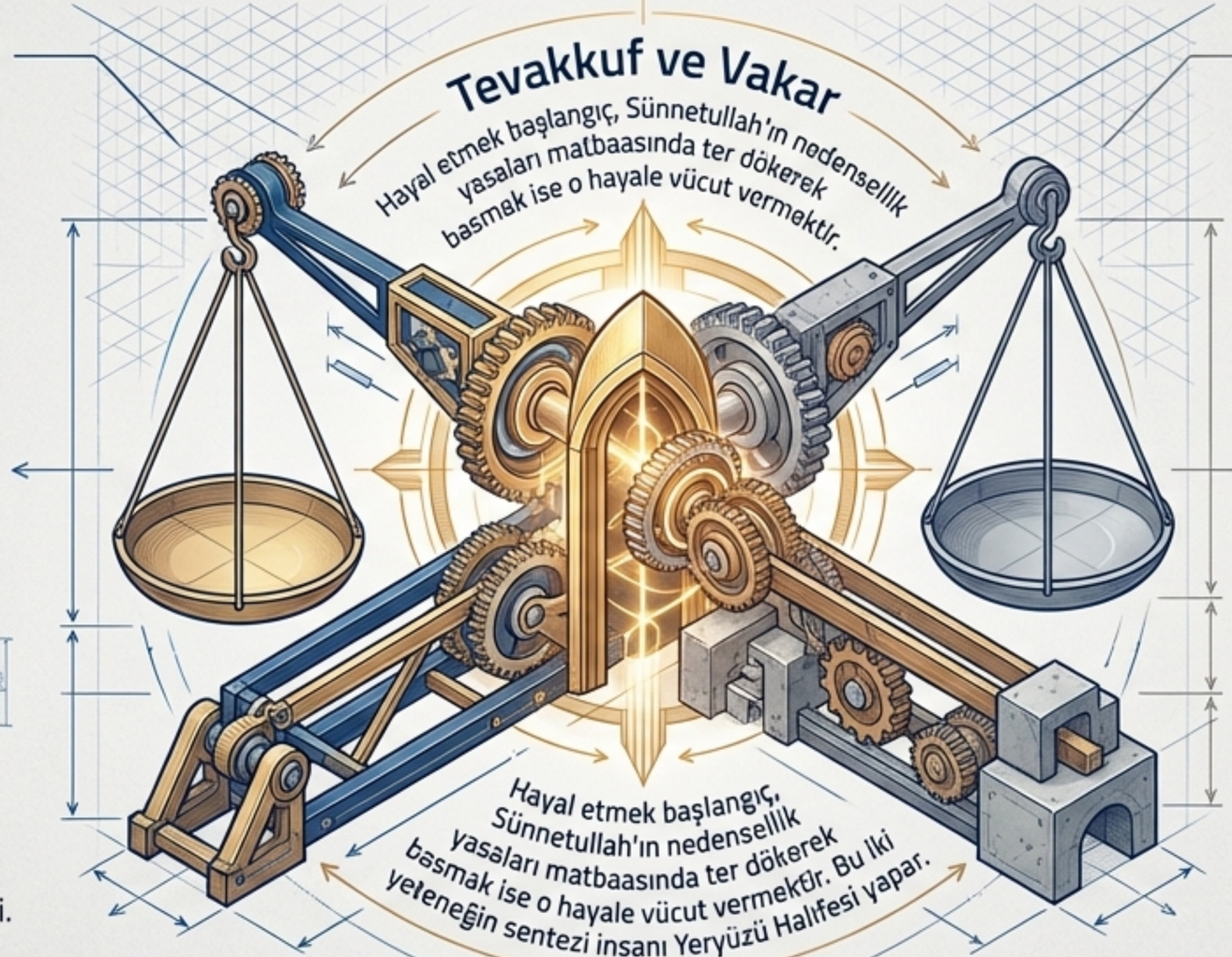

Hayal etmek başlangıç, Sünnetullah'ın nedensellik yasaları matbaasında ter dökerek basmak ise o hayale vücut vermektir. Bu iki yeteneğin sentezi insanı Yeryüzü Halifesi yapar.

Zahiri Fıkıh

Nedensellik, Sünnetullah, Bilim (Şehadet / Dünya 1)

Kesb ve esbâb dairesinde rasyonel mühendislik yetisi.

NotebookLM

Makasıd Işığında Tavsiyeler I: “**Hıfz-ı Akıl**”

Aklın korunması salt **dogmatik** bir emir değildir. Bireyin evrenin fiziksel/sosyolojik gerçekliğiyle (Sünnetullah) **bağ kurabilme donanımını** (PFC-Amigdala dengesini) **korumasıdır.**

Mecnunlar İçin

Modern tıbbın ve psikiyatrinin imkânlarıyla, akıl hastalarının biyopsikososyal (BPSS) modellerle tedavi edilerek toplumun Dünya 3 (vizyon) ile olan rasyonel bağının çökmesi engellenmelidir.

Sabiler İçin

Çocukların pedagojik rüşd seviyesine (mantıksal ve analitik düşünme kapasitesine) en sağlıklı şekilde ulaşabilmeleri için modern eğitim ağları kurulması farziyettir.

NotebookLM

Makasıd Işığında Tavsiyeler II:

Sünnetullah Okuryazarlığı

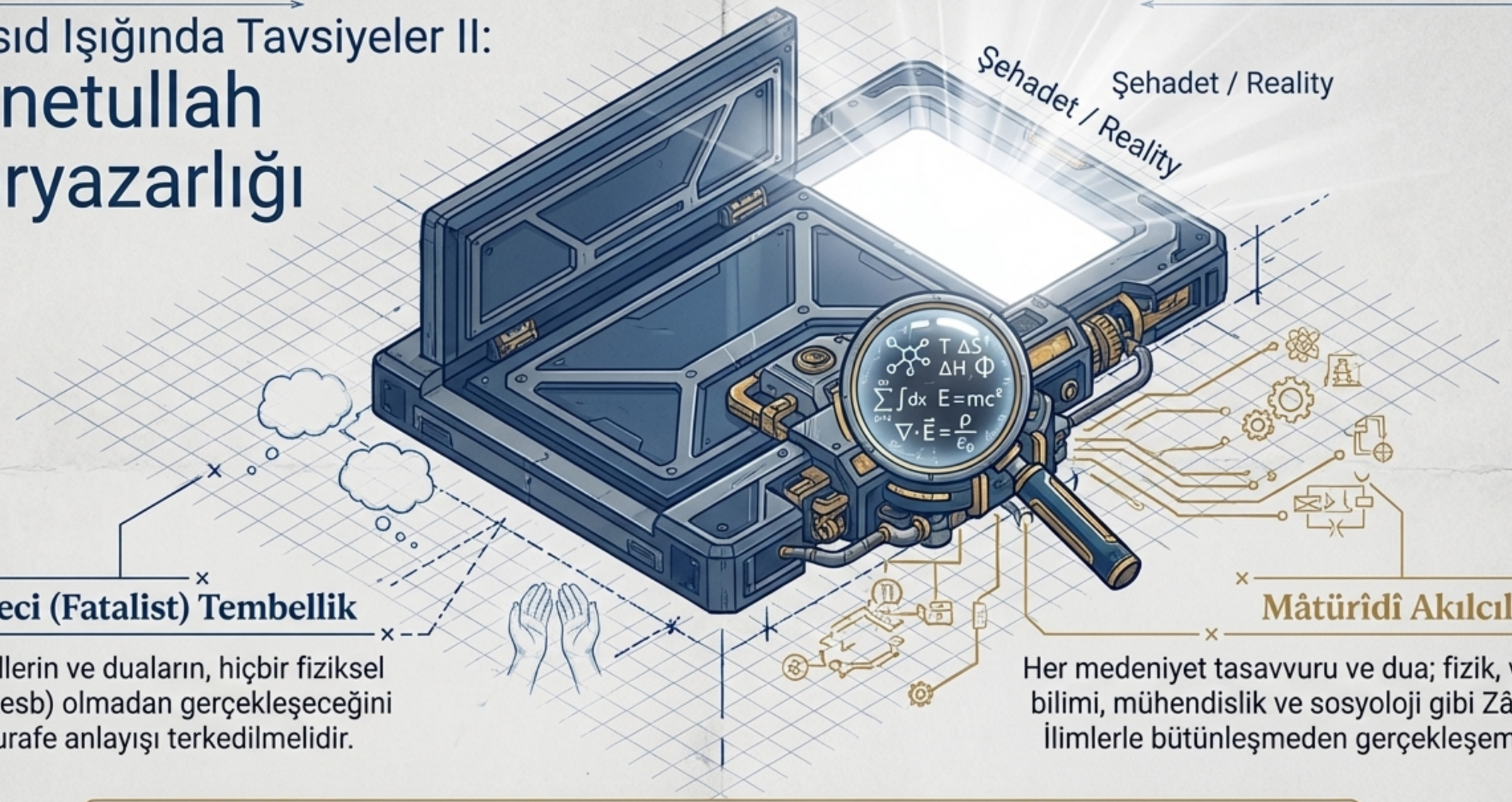

Cebriyeci (Fatalist) Tembellik

Tahayyüllerin ve dualaların, hiçbir fiziksel esbâb (kesb) olmadan gerçekleşeceğini sanan hurafe anlayışı terkedilmelidir.

Mâtürîdî Akılcılığı

Her medeniyet tasavvuru ve dua; fizik, veri bilimi, mühendislik ve sosyoloji gibi Zâhiri İlimlerle bütünleşmeden gerçekleşemez.

Nihai vizyon: Tahayyülden Üretime.

En doğrusunu, tüm âlemlerin ve nedenselliğin yaratıcısı olan Allah bilir.

NotebookLM